

šolstvu v drniški občini do leta 1941, Tatjana Hojan o šolskih kuhinjah na slovenskih osnovnih šolah ter mag. Aleš Gabrič iz Inštituta za novejšo zgodovino o šolstvu na Slovenskem v letih 1945–1951.

V rubriki manjših prispevkov objavlja dr. Gerald Grimm s celovške univerze tematski izveček svojega predavanja o raziskovanju gimnazijske zgodovine v Avstriji, ki ga je imel leta 1991 v Slovenskem šolskem muzeju, sodelavki Hrvaškega šolskega muzeja Dora Bošković in Radosna Pertis-Martinčič pa prispevka o zemljepisnih risbah Vojne krajine in arhivski zbirki, ki jih hrani njuna ustanova. Tatjana Hojan objavlja pregled hrvaških prispevkov v tržaškem Učiteljskem listu, Josip Čiković pa pisanja revije Naša sloga (1870–1879) o istrskem šolstvu. Objavljeno je tudi gradivo leta 1990 umrle prve direktorice mariborske Pedagoške akademije Drage Humek o pedagoški dejavnosti mariborskih prosvetnih delavcev v letih 1945–1962. Mladen Tancer ji namenja tudi nekrolog. V rubriki, namenjeni jubilentom, predstavljata Slavica Pavlič in Tatjana Hojan življenje in bibliografijo zaslužnega, a žal preveč enostransko »naprednega« predstavjalca slovenske šolske zgodovine prof. dr. Vlada Schmidta, Mladen Tancer pa življenje in delo dr. Franja Žgeča. Kot običajno zaključujejo zvezek poročila o razstavi dejavnosti Slovenskega in Hrvaškega šolskega muzeja in o najnovejših publikacijah iz šolske zgodovine.

Andrej Vovko

France Gornik, **Zgodovina blejske župnije**. Celje : Mohorjeva založba, 1990. 240 strani.

V širši strokovni javnosti je ostala skorajda neopažena Zgodovina blejske župnije, delo nekdanjega blejskega župnika Franca Gornika (1895–1968). France Gornik slovenskim zgodovinarjem ni neznano ime. Leta 1976 je namreč izdal knjigo z naslovom Bled v fevdalni dobi. Izdajo knjige mu je takrat omogočil Zavod za napredek turizma na Bledu. Gornikov prvenec je nastajal pod strokovnim vodstvom prof. dr. Milka Kosa, ki je avtorju poleg praktičnih nasvetov posredoval tudi prepise briksenških srednjeveških urbarjev iz Münchenskega državnega arhiva.

Gornik je kot blejski župnik ves svoj prosti čas posvetil proučevanju zgodovine blejske župnije. Še posebej skrbno je pregledal gradivo župnijskega arhiva na Bledu in škofijskih arhivov v Ljubljani in Briksnu. Podatke za briksenški arhiv mu je posredoval Janez Jenko (v obeh knjigah citirani rokopis Izpiski iz briksenških arhivov 1931 in 1932). Verjetno po nasvetu prof. Milka Kosa pa je Gornik najprej obdelal le del zbranega gradiva in ga izdal pod naslovom Bled v fevdalni dobi. Očitno takratne razmere niso bile naklonjene pisem zgodovine posameznih župnij. Ob opisovanju dogodkov v zvezi z nacionalizacijo blejskega otoka pa je bilo izrečene tudi preveč kritike, da bi jo mogla takratna oblast mirno prenesti.

Tako je leta 1957 dokončani rokopis (str. 5) obležal v predalu avtorjeve pisalne mize, po srečnem naključju pa je po njegovi smrti en izvod tega rokopisa zašel tudi v Nadškofijski arhiv v Ljubljani. Ni mi sicer znano, kdo je dal pobudo Mohorjevi družbi v Celju, da je rokopis objavila v knjižni obliki, je pa založba s tem nedvomno ustregla vsem tistim, ki jim je »Bled z okol'co to« in njegova preteklost pri srcu. Škoda je le, da teksta pred izdajo ni pregledal kak zgodovinar, ki bi v spremni besedi opozoril na nekatere pomankljivosti, predvsem na nove raziskave, ki jih Gornik še ni poznal. Knjiga bi s tem seveda zelo pridobila na vrednosti. Kljub temu pa je vredna naše pozornosti in seveda branja.

V čem je odlika Gornikovega dela? Gornik je bil v prvi vrsti neumoren zbiralec podatkov. S srcem je bil blejski župnik (1947–62) in je, če smem nekoliko parafrazirati apostola Pavla, »postal Blejcem Blejec«. Samo tako lahko razumemo, da je pri vsem svojem delu v župniji, ki ga ni bilo malo, še našel čas za svoje zgodovinske raziskave. Gornik se ni zadovoljil s podatki iz literature. Iskal in našel je vire. In v tem, se mi zdi da je največja vrednost Gornikovega dela. Knjiga sama je razdeljena na dva dela: Zgodovino župnijske cerkve in njenih podružnic (str. 11–145) in na Zgodovino otoške cerkve (str. 149–239). Vsak del je Gornik očitno pripravil kot samostojno publikacijo, zato se v knjigi nekatere stvari tudi po nepotrebnem ponavljajo.

V prvem delu svoje knjige spregovori Gornik v sedemnajstih poglavjih o vseh vidikih življenja župnije od njene ustanovitve do konca druge svetovne vojne. Seznam na Bledu rojenih duhovnikov seže celo do leta 1963 (str. 137), seznam župnikov pa se konča z avtorjem (Gornik) leta 1962 (str. 101). Prvemu delu je dodan še dodatek o luteranstvu in protireformaciji na Bledu v 16. stoletju (139–145). Na podoben način je razčlenjen tudi drugi del knjige o otoški cerkvi.

V tej zvezi pa moram opozoriti na nekatere pomankljivosti in premalo premišljene trditve, ki so se avtorju zapisale v koncept verjetno zato, da bi mu tekst »stekel«, kot pravimo, zaradi boleznj pa jih kasneje ni več utegnil preveriti ali domisliti. Že takoj na začetku knjige je seveda vprašljiv stavek »Ker je bila blejska župnija pod jurisdikcijo ljubljanske škofije, moramo sklepati da pred letom 1461 še ni bila ustanovljena, sicer bi bila ostala pod oglejsko oblastjo« (11). Med ustanovitvijo blejske župnije in ustanovitvijo ljubljanske škofije seveda ni nujno vzročne zveze. Cesar Friderik III. župnij, ki jih je dodelil novoustanovljeni ljubljanski škofiji leta 1461, ni istočasno tudi ustanavljal. Ljubljanskemu škofu in stolnemu kapitalju je na nekdanjem ozemlju oglejskega patriarhata dodelil tiste župnije in vikareate, nad katerimi je imel patronat. Premalo jasen je Gornik tudi, ko gre za patronat blejske župnije (str. 15). V poglavju o verskem življenju v župniji (49–52) je preskočil celotno obdobje od protireformacije do jože-finskih reform. Na ta način ostane bralcu v veliki meri nerazumljiv radikalen poseg cesarja Jožefa II. v cerkvene razmere tudi v blejski župniji.

V drugem delu knjige o zgodovini otoške cerkve se seveda pozna, da avtor ni poznal izsledkov arheoloških izkopavanj v letih 1962–65, na kar je pravilno opozoril prof. dr. Marjan Smolik v spremni besedi ob koncu knjige (str. 240). Za bralca bi bilo nedvomno bolj koristno, če bi uredništvo Smolikovo spremno

besedo postavilo na začetek drugega dela knjige (str. 149). Bojim se namreč, da si prenekateri bralec, preden se pretolče do konca knjige, ustvari o zgodovini blejskega otoka že napačno podobo, ki je spremena beseda, če jo sploh še prebere, ne more več popraviti.

Bolj kot v prvem delu, se v drugem delu večkrat po nepotrebnem ponavljajo iste stvari, celo z istimi besedami npr. o Novakovem prizadevanju za rešitev otoške cerkve (str. 156 in 223); o nacionalizaciji otoka (str. 184 in 234); o sporu glede jurisdikcije v času kaplana Pogačarja (str. 203 in 213). Motijo pa tudi nekatere nedoslednosti, npr. različni datumi, kdaj je blejska župnija pripadla ljubljanski škofiji (str. 206, 207, 216), in ali je gubernij nasprotoval ali vztrajal pri nastavitvi duhovnika na otoku (str. 175).

Poseben čar knjige pa predstavljajo prevodi nekaterih temeljnih dokumentov, ki so povezani z zgodovino blejske župnije, npr. prevod listine z najstarejšo znano omembo blejske otoške cerkve in prošnje z dne 3. decembra 1185 (str. 150–152); listino z dne 6. oktobra 1309, s katero je patriarh Ottobonus umestil rektorja kapele sv. Marije pod blejskim gradom, Teodorja de Ramshowena (str. 195–196), ter dokumenti o nacionalizaciji blejskega otoka (234–238). Dragoceno se mi zdi tudi legendarno izročilo o blejskem otoku, ki ga je Gornik uvrstil v svojo knjigo (str. 149 in 160), literarne stvaritve (162–163) in ljudske pesmi (179–181). Morda je celo škoda, da uredništvo literarnih del ni objavilo v celoti, ker gre pač za mnogim neznanne in težko dostopne pesmi. Nemške (179–180) bi morda v tem, širši publiki namenjenem delu, morda celo kazalo prevesti v slovenščino.

Kljub naštetim pomankljivostim je knjiga vredna branja. Zato bi se ob koncu rad zahvalil župnijskemu uradu Bled in Mohorjevi družbi v Celju, da sta ta dragoceni rokopis iztrgala pozabi in ga veliko-dušno ponudila v branje vsem tistim, ki jim je naša preteklost in še posebej blejski kot pri srcu.

France M. Dolinar

Sandi Sitar, Jožef Stefan : pesnik in fizik. Ob stoletnici smrti. Ljubljana, Park : 1993. 174 strani (Znameniti Slovenci).

9. januarja 1893. leta je na dunajskem osrednjem pokopališču našel svoj večni mir »profesor fizike na Dunajskem vseučilišču, ravnatelj fizikalnega zavoda, dvorni svetnik in podpredsednik Dunajske akademije znanosti dr. Josip Stefan, v prejšnjih letih tudi slovenski pisatelj« (iz nekrologa K. Glaserja v Slovanskem svetu). Sandi Sitar ugotavlja: »Kažejo (odmevi ob smrti), da se je že takoj ob smrti začel okoli slovenskega fizika nesporez, ki deloma traja še danes: o slovenskosti Jožefa Stefana in o njegovem pomenu posebej za slovenski narod« (str. 105). V obeh gornjih citatih je nakazano bistvo naloge, ki si jo je zadal avtor, ko je prevzel dolžnost, da napiše času premerno delo ob stoletnici njegove smrti. V Slovenski javnosti je Jožef Stefan, pravilneje bi bilo Štefan, znano ime zlasti zaradi odličnega inštituta, ki nosi po njem ime. Mnogi tudi vedo, da je bila omenjena oseba doma s Koroškega. Težave nastopijo takrat, ko steče pogovor o tem, ali gre dejansko za Slovence ali pa za Korošca, ki si ga Slovenci lastimo. Jožef Stefan ima to srečo, da je v mladosti dejansko »zagrešil« nekaj slovenskih pesmi. S tem mu je v tistih slovenskih krogih, ki vsakega znamenitega Slovence presojajo po dejavnem ali pasivnem odnosu do slovenske literature, odprta pot med znamenite Slovence.

Sandi Sitar se je problema lotil tako, da je Jožefa Stefana vkomponiral v slovensko znanstveno misel. Zato se je lotil najprej predhodnikov. Med njimi omenja Hermana iz Karintije iz 12. stoletja, Hvaleta, Valvasorja, Erberga, Amschla in Vego, kot naslednike pa našteva kar 22 mož, od Stefanovih sodobnikov Klemenčiča in Šubica do Blinca in Strnada. Glede avtorjevega izbora predstavilve pomembnejših slovenskih fizikov moramo posebej izpostaviti omembo Sandorja Mikole, ki je zagovarjal vendski izvor Slovencev in priključitev Prekmurcev k Madžarski. Stefanovo slovenstvo nam želi avtor prikazati predvsem z njegovim pesniškim in publicističnim delovanjem. Čeprav mu glede prvega priznavajo talent, pa je vtis pri branju pesmi, da gre bolj za običajne mladeniške »dolžnosti« kot pa za kaj resnejšega. Razgledanost na tem področju bolj dokazuje z zavzemanjem za Prešerna. Preseneča nas, da niti z besedo ne omeni izredno lepe Jarnikove poezije.

Zelo pomembna je Stefanova publicistika, zlasti z njo povezani koncepti. Tu je dejansko čutiti njegovo slovenstvo. Vztrajanje na tem področju bi Stefana uvrstilo med pomembne ustvarjalce strokovne slovenske terminologije. Tako je pri svojih Naturoznanjskih poskušanjih ugotavljal: »Stojim pred vami znabiti s celim košem nemškega znanja in s pestjo slovenskih besedi.« Zavedal se je pomena slovenske publicistike, ne le leposlovne ampak tudi strokovne. Ta bi na eni strani dvigala splošno izobrazbo med Slovenci, na drugi pa bi mednje vračala že odtujene strokovnjake. Stefanovo razumevanje takratnega slovenskega trenutka kaže tudi njegov odnos do Vertovčeve Kmetijske kemije, Zalokarjevega Umnega kmetovanja in ustreznih sestavkov v Novicah. Ni bil edini, ki je zagovarjal taka stališča, dejstvo pa je, da zaradi Levstika in še nekaterih ta koncept ni dobil ustreznega prostora. Stefan je leta 1858 objavil svojo zadnjo slovensko pesem, naslednje leto zadnji članek. Da bi ga predvsem Levstikova nestrpnost izrinila iz dotakratnega delovanja na slovstvenem polju, se nam ne zdi v celoti zadovoljiv argument. Ne pozabimo, da se je v tistih letih poslavljaj od slovenstva nedvomno tudi velik znanstvenik Karel Dežman, pa znameniti pravnik Josip Kranjc in še bi lahko koga našli. Nenazadnje tudi Fran Miklošič ni bil več pripravljen stati v prvih vrstah Slovencev. Bolj se nam zdi verjetno, da v takratni slovenski družbi, kjer sta prvo besedo dobivali politika in literatura, ni več našel pravih motivov za svoje delovanje. Želel je postati znanstvenik in temu ustrežno je uredil tudi osebno in javno življenje.

10. decembra 1857 je imel Jožef Stefan predavanje na dunajski akademiji znanosti. Po tem uspešnem dogodku je v svoj dnevnik slovensko zapisal: »Vsi me vabijo, da bi delal z njimi, pa še nobeden mi ni